

Gözəl sənətlər toplusu

QOBUSJAN

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN NƏŞRİ

ՉԻԿՆԵՔԷ

قوبوسجان

قوبستان

1969-cu ildən çap olunur

1

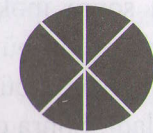
2003

121

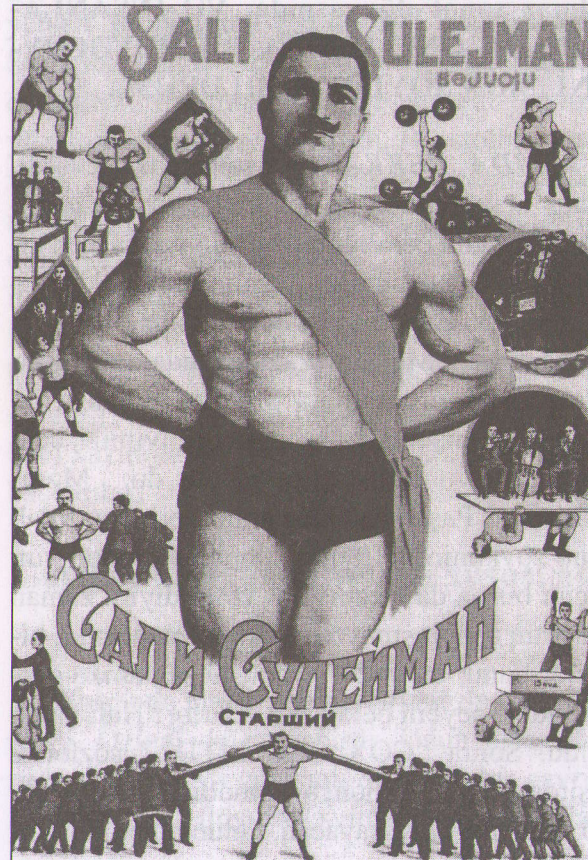
AZƏRBAYCAN SİRKİNDƏ

PƏHLƏVANLIQ SƏNƏTİ

FRANSIZ GÜLƏŞİ....

Azərbaycan sirkində pəhləvanlığın inkişafına Rusiya sirkinin böyük təsiri olmuşdur. XIX əsrin 60-70-ci illərindən etibarən Rusiyada güləşçilər sirk manejində yarışmağa başladılar. Sirk atletləri ağır alətlərlə müxtəlif hərəkətlər edər, bir-birilə güləşər, tamaşaçıları meydana çağırırdılar. O zaman əsasən qədim rus güləşi (pəhləvanlar çarpaz şəkildə bir-birindən yapışib arxası üstə yıxmağa çalışırdılar) və İsveçrə güləşi (rəqiblər bellərinə dəstəyi olan enli kəmərlə bağlayar, bu dəstəkdən yapışaraq bir-birini yerdən ayırıb yıxırdılar) dəbdə idi. Atletlərdən A.Moor-Znamenski, S.Morro-Dmitryev, Medvedev qardaşlarının fransız güləşi və yaxud Yunan-Roma güləşi yayılmağa başladı. Bu güləşi Rusiyada rus pəhləvanlarının atası sayılan Vladislav Alekseyeviç Pirtlyasinski (1863-1933) tanıtdı. Fransız güləşi Rusiyada sürətlə yayılır, yarışlar demək olar ki, bütün şəhərlərdə, əsasən sirk manejində keçirilirdi. 1904-cü ildə Peterburq sirkinin sahibi Çinizelli Rusiyada ilk dəfə olaraq, fransız güləşi üzrə 30 nəfərin iştirakı ilə beynəlxalq professional çempionat təşkil etdi. Yarışın qalibi məşhur Rusiya pəhləvanı İvan Maksimoviç Poddubni

(1870-1949) oldu. 1905-ci ildə belə bir çempionat Peterburqdakı "Fars" bağında keçirildi. Bu çempionatın təşkilatçısı və rəhbəri məşhur atlet, təcrübəli hakim, sonralar Rusiya sirk sənətinin inkişafında müstəsna rol oynayan "Vanya dayı" (Dədə Vanə) ləqəbli İvan Vladimiroviç Lebedev (1879-1950) idi. O zamandan etibarən fransız güləşi xüsusilə məşhurlaşdı. Həllədiçi yarışlar zamanı sirk biletləri üçün, necə deyərlər, "baş yarırdılar". Böyük tirajla məşhur sirk pəhləvanlarının əksi olan açıqcalar buraxılırdı. Zaman keçdikcə sirkdə güləş yarışının keçirilməsinin müəyyən qaydaları bərqərar oldu. Yarışlar adətən bütünlüklə tamaşanın bir hissəsini tuturdu. Yarışdan öncə 4-5 nəfərlik hakimler kollegiyası təşkil olunur, sonra parad-alle başlayardı. Çiyinləridən fəxri lentlər asılmış, yaxalarını medallar bəzəyən yarış iştirakçıları tontənəli marş sədaləri altında maneje çıxar, dairə boyu düzülürdülər. Hakim onların hər birini tamaşaçılara təqdim edər, qazandıqları qələbələrini və mükafatları sadalayardı. Bundan sonra iki pəhləvan qadağan olunmuş fəndləri nümayiş etdirirdi. Sonra yarış başlanar, adət üzrə üç cüt idmançı yarışardı. Ta-

maşaçıların sevimli pəhləvanları yarışanda ehtiraslar elə qızışardı ki, pəhləvanları yanğınsöndürənlər su ilə ayırdardı. Sirk tamaşalarının öz tələbləri vardı. Mövcud olduğu bütün vaxtlarda peşəkar sirk güləşi maraqlı bir sirk nömrəsini xatırladırdı. Çünki əsil idman mübarizəsi, mürəkkəb taktiki mübarizə manejdə zahiri sönüklüyə səbəb olurdu. Ona görə də effektiv fəndlərə, daha sərbəst üsluba yer verilirdi. Pəhləvanlar çox zaman yalnız qələbə uğrunda deyil, həm də tamaşaçı rəğbətini qazanmaq uğrunda mübarizə aparırdılar.

Sali Süleyman...

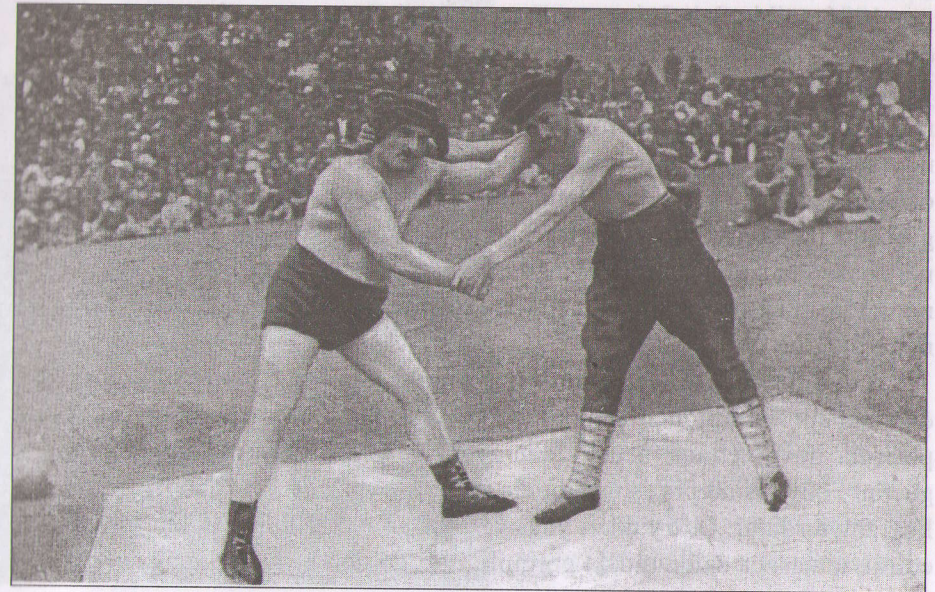
Belə bir məktəbin nümayəndələrindən olan Sali Süleyman – Mama Mahtulla oğlu Muxtaliyev (1880-1972) Dağıstanın Temirxan-Şura (indiki Buynaksk) yaxınlığındakı Kazanişse aulunda anadan olmuşdu. Gənc yaşlarından şərab dükanında hambal işləyən Mamanın qeyri-adi gücü, qüvvəsi hamını heyrətə salırdı. 1896-cı ildə Temirxan-Şuraya Petersonun sirki qastrola gəlir. Bu truppanın tərkibində çıxış edən məşhur peşəkar türk güləşçisi Qoçu Əhməd çıxışının sonunda meydan sulayaraq, özünə güvənənləri güləşməyə dəvət edir. Mama tamaşaçıların alqışları altında meydana çıxır. İki dəqiqə keçməmiş o, nərildiyən peşəkar güləşçini xalçaya “məhürləyir”. Sirk sahibisi sirkinin nüfuzdan düşəcəyini görüb, gənc Mama ilə güləşməyə çəkisi 8 pud olan məşhur sirk güləşçisi Korşu çıxarır. Lakin bu dəfə də Mama parlaq qələbə qazanır.

Həmin hadisənin şahidi İ.M.Poddubnı Mamada qeyri-adi gücü, çevikliyi, sərbəstliyi və özünə inamı görüb valeh olur. Bu iki qüdrətli pəhləvanın dostluğu ömrlərinin axırına kimi davam edir. Çox keçmir ki, Mama Maks sirkində işə düzəlir. Qısa bir müddətdə Dağıstanda onun qarşısına çıxan ikinci bir adam tapılmır.

Sali Süleyman artıq özündə dünyanın ən güclü pəhləvanları ilə güləşmək qüdrəti hiss edirdi. O, dostu İvan Poddubnının dəvəti ilə Peterburqa gedir. Poddubnı Süleymanı səmimi dostluqdan əlavə bir güləşçi, bir pəhləvan kimi çox sevirdi. Onun güləşçiyə yaraşan döyüş keyfiyyətləri, iradəsi, əzmkarlığı, qətiyyəti Poddubnının xoşuna gəlirdi. O, Sali Süleymanla bir neçə vaxt gərgin məşq edərək, fransız güləşinin ən başlıca sirləri ilə, “tur de bra”, “tur de tet”, “tur de qanş”, “tur de anş an ted” kimi klassik üsulları ilə onu tanış etdi. Güləşin “en qard” (dayaq), “le salyut” (salamlama), “priz” (tutma), “parad” (əks fənd) kimi mərasimlərini cazibədar və ustalıq-

la icra etmək qaydalarını güləşçi dostuna başa saldı. Ciddi hazırlıqdan sonra o, Süleymanı çarın qardaşı böyük knyaz Vladimir Aleksandroviçin şəxsi Sankt-Peterburq atletika cəmiyyətinə gətirdi. Cəmiyyətə Peterburqun ən varlı adamlarından olan, cins atıcılıq zavodunun sahibi, fransız qraf Q.İ.Ribopyer sədrlik edirdi. Atletika cəmiyyətinə daxil olmaq istəyən idmançını əməlli-başlı imtahan edirdilər.

Süleymanın fransız güləşinin müxtəlif çətin fəndlərini dəqiqlik və uğurla yerinə yetirməsində, hər şeydən əvvəl ona milli güləşin sirlərini dərinləndirən bilməsi böyük kömək etdi. Beləliklə Sali Süleymanın Peterburq fəaliyyəti başlandı. O, atletika cəmiyyətində güləşməklə yanaşı, həm Mixaylevski manejdə, həm də Çinizelli sirkində güləşçi və pəhləvan kimi çıxış edirdi. Gənc pəhləvan məşq-dən-məşqə, yarışdan-yarışa püxtələşir, formaya düşür, Rusiyada, Avropada, Asiyanın bir çox ölkələrində tanınmağa başlayırdı. Peterburq, Moskva, Bakı, Tiflis, Qroznı tamaşaçıları Sali Süleymanı şəhər meydanlarında, sirk arenalarında alqışlayırdılar. 1904-cü ildə Peterburqdakı Çinizelli sirkindəki çempionatdan sonra, Sali Süleyman da Florensiyada keçirilən peşəkarlar arasında dünya birinciliyinə dəvət olundu. Burada dünyanın ən güclü, ən təcrübəli pəhləvanları yarışdı; Türkiyə

güləşçisi Xəlil Ədalı, fransız Emabl de la Kalmet, iki metrlik boyu olan nəhəng Pol Pons və Loran le Bakrua, alman Yakob Kox və Henrix Eberle, belçikalı Omer de Bulon, italiyalıların ən təcrübəli güləşçiləri və sevimliləri Covanni Raytseviç də dəvət olunmuşdular. Sali Süleyman burada özünün tam üstünlüyünü qəti sübut etdi. O, 11 dəqiqəyə hindu Səid Kahutani, 8 dəqiqəyə fransız Emabl de la kalmeti, 20 dəqiqəyə alman Yakob Koxu, yarım dəqiqəyə isə xalçanın sahibi Covanni Raytseviçi məğlub etdi.

Finalda isə o, beş dəfə dünya çempionu olmuş daniyalı İess Pedersenlə güləşməli idi. Bütün İtaliya bu görüşü həyəcanla izləyirdi. Bir saatdan artıq çəkən gərgin mübarizədə Sali Süleyman parlaq qələbə qazanaraq, dünya çempionu adına layiq görüldü. Uzaq Florensiyada Qafqaz cəngavəri böyük qızıl medal, priz və lent aldı. Növbəti il Parisdəki beynəlxalq çempionatda Sali Süleyman özünün dünya çempionu adını şərəflə, bacarıqla qorudu. Burada o, Stanislav Zbişko-Tsiqaneviç, “təpəgöz” Dombrovski, “qorxunc” Türk Yusif, isveçli Andersen, amerikalı Tom Konnon, belçikalı Konstan le Buşe, fransız Loran le Bokerua, bolqar Nikol Petrov və başqa xalça cəngavərləri ilə mübarizədə bu ada həqiqətən layiq olduğunu bir daha sübut etdi və ömrünün axırına qədər bu adı ləyaqət və cəsarətlə qoruyub saxladı.

1906-cı ildə Sali Süleyman Fransa, İngiltərə və Amerikaya səfərə çıxdı. Bu ölkələrdə onun hər bir çıxışı məşhur xarici güləşçilər üzərində qələbə ilə nəticələnirdi. İki il sonra isə o, ümumdünya birinciliklərində iştirak edib bu yarışdan da qalibiyyətlə çıxdı. 1908-ci ildə Çikaqoda keçirilən növbəti beynəlxalq yarışda Sali Süleyman Amerikanın məşhur pəhləvanı, özündən iki dəfə böyük olan, nəhəng və dəhşətli Tom Konnon ilə görüşdü. Minlərlə tamaşaçı bu maraqlı görüşü diqqətlə izləyirdi. Uzun mübarizədən sonra Sali Süleyman onu xalçaya necə “möhürlədisə”, Konnonun öz gücü ilə qalxmağa taqəti qalmadı. Amerikanın “yenilməz” Konnonu məğlub oldu.

Sali Süleyman artıq ən şöhrətli sirk pəhləvanlarından biri idi. Afişalarda onun adı “çempionlar çempionu” kimi yazılırdı. Sirk sahibləri onu trupplarına dəvət etmək üçün əldən-ayaqdan gədirtilər. Tamaşaçılar onun gücünə, qüvvəsinə pərəstiş etməklə yanaşı, parlaq artistik qabiliyyətinə də heyran olurdular. O, tryukları yüksək bədii sənətkarlıqla, effektiv tərzdə ifa edirdi, tamaşaçı salonundakı gərginliyi bir dəqiqə belə soyumağa qoymur-

du, hər dəfə yeni tryuklar fikirləşərək həyata keçirirdi.

Sali Süleyman Bakıda...

1920-ci ildən həmişəlik Bakıya köçən Sali Süleyman Bakı sirkində fəaliyyətini davam etdirməyə başladı. O, sirk manejinə vaxtaşırı solo proqramlarla çıxış edir, Azərbaycanın müxtəlif rayonlarına, eləcə də Qafqaz, Ukrayna, Rusiya, Orta Asiya respublikalarına qastrol səfərinə gedirdi. Sali Süleyman çıxış etdiyi hər yerdə Azərbaycanın sirk sənətini, Azərbaycan torpağını layiqincə təmsil etmişdir. O, gənc pəhləvanların yetişməsində əvəzsiz rol oynamışdır. Onun və yaxın dostu Rəşid Yusifovun rəhbərliyi ilə Azərbaycanda parlaq pəhləvanlar yetişmişdir. Bunlardan Eldar Göyçaylı, Məmmədəli Qazaxlı, Cümşüd Yusifov, Çingiz Göyçaylı, Qara Rüstəm, Qaçay Hüseynov, Kazbek Məhərrəmov öz ustalarının layiqli davamçıları olmuşlar. Çox maraqlı və nümunəvi taleli bu adamlar Azərbaycan güləşinin, Azərbaycan sirk sənətinin inkişafında misilsiz xidmətlər göstərmişdilər. Sali Süleyman, 1945-ci ildə dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyovun təşəbbüsü və xeyir-duası ilə yaradılmış Azərbaycan Milli sirk kollektivinin məşqlərində də yaxından iştirak edirdi. “Azərbaycan toyu” adlanan bu proqram xalqımızın milli mədəniyyəti, sirk sənəti tarixində əlamətdar bir hadisə idi. Bir-birini əvəz edən maraqlı sirk nömrələrindən sonra, proqramın sonunda tamaşaçılar qarşısında orta əsrlərin yadigarı olan “Zorxana” səhnəsi canlandı. Burada Sali Süleymandan başqa Qasım Abdullayev, Qara Rüstəm, F.Şuşinski, T.Həmzəyev, M.İbrahimov, R.Aslanov, N.Qonja, L.Dobkin kimi ən güclü atletlər çıxış edirdilər. Yaşı 65-i haqlamış qocaman pəhləvan bu səhnədə çox böyük həvəslə çıxış edir, ən mürəkkəb tryukların ifasında gənclərdən geri qalmırdı. Bakıdakı ilk tamaşasından sonra Azərbaycan sirkinin gənc kollektivi Moskvada, Gürcüstanda, Litvada, Kazanda və bir çox başqa yerlərdə müvəffəqiyyətlə çıxış etdi. Vətəndən çox-çox uzaqlarda qocaman pəhləvanın nəyəsi və “cəngi” sədaları bir-birinə qarışaraq tamaşaçıların qəlbinə titrədirdi.

 Rac MƏMMƏDOV